

ГРАМАТИЧЕСКИ РЕБУСИ

Снимка: Мартин Стефанов

Худ. оформление: Мартин Стефанов

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ФРЕНСКИТЕ И НЕМСКИТЕ РЕЗУЛТАТИВНИ ИНФИНИТИВИ И ЛИНГВИСТИЧНИТЕ ИМ СЪОТВЕТСТВИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Десислава Димитрова

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

Резюме: Във фокуса на настоящото контрастивно изследване са нефинитните граматични конструкции, изразяващи резултативност, във френския и немския език и преводните им лингвистични съответствия в българския език. Целите на проучването са главно две: експлицирането на значението резултат от действие да бъде разгледано извън рамките на личните глаголни форми във френския и немския език; да се набележат проявите на междуезиков аломорфизъм по отношение на изразяването на резултативност в българския език в контраст с френския и немския език.

Ключови думи: нефинитна конструкция, сегашен инфинитив, минал (резултативен) инфинитив, резултативност

Abstract: In the focus of this contrastive research are the infinites grammatical constructions expressing resultativeness in the French and German languages and their translational linguistic correspondences in the Bulgarian language. The objectives of the study are mainly two: explication the meaning of the result of an action to be considered beyond the framework of personal verbal forms in French and German; to identify the manifestations of inter-language alomorphism in terms of expression of resultativeness in Bulgarian language in contrast to French and German.

Keywords: infinite construction, present infinitive, past (resultant) infinitive, resultativeness

Междуезикова асиметрия по отношение на изразяването на резултативност несъмнено се поражда от липсата на инфинитив в съвременния български език и наличието на инфинитив, от друга страна – сегашен и минал (резултативен) в разглежданите западноевропейски езици. „Инфинитивът (неопределителното наклонение) като граматическа категория – посочва П. Пашов – отдавна е изчезнал в българския език” (Pashov 1989: 183). На съвременния етап от развитието на езика ни са запазени само остатъци от т.нар. „съкратен инфинитив” (инфинитив, който не е съхранил инфинитивната си наставка -ти, срв.: *каза*¹ от стб. казати). Остатъци от инфинитив днес се употребяват най-вече след глаголите *мога* и *смея* (*не можеш изяде*),

¹ Запазилите се инфинитивни основи (*каза*) съвпадат с аористната основа на глаголите, т.е. формите на съкратения инфинитив съвпадат с формите на аорист в 3 л. ед. ч. (*каза*).

след отрицателните повелителни форми *недей, недейте (недей ня)*. Старобългарският инфинитив от типа казати, имѣти „се е трансформирал в подчинено да-изречение” (Nitsolova 2008: 444).

Противоположно на българския език във френския и немския език инфинитивните форми са запазени. Буквално калкиран на български език терминът инфинитив означава неопределен. До известна степен значението на понятието дава отговор на въпроса защо във френските граматика инфинитивът (*l’infinitif*) се разглежда в границите на т.нар. неопределително наклонение. Обосновка на лингвистите е и фактът, че с инфинитива „говорещото лице съобщава за известно действие под неопределена форма, без да посочва лицето, числото и времето” (Gancheva-Brankova, Staleva 1965: 211). И още: „Инфинитивът представлява номинална и нелична форма на глагола” (Mihov 2016: 173). В процеса на проучване на английските глаголни форми А. И. Смирницки уточнява, че в рамките на вербалните форми се различават лични глаголни форми (тук спадат всички спрегаеми форми), от една страна, и нелични (ученият ги нарича още именни) форми, в рамките на които се диференцират адективни (причастията) и субстантивни (деепричастията и инфинитивите) форми – от друга (вж. Smirnitski 1959: 240)². Диференциацията, която прави Смирницки, подчертава номиналния характер на инфинитива, който изпълнява не само глаголни функции, но и субстантивни (на съществителното име).

Подобно на френския инфинитив с немския инфинитив (*der Infinitiv*) също се изразяват действия или състояния, неопределени по лице и число.

Във френския и немския език инфинитивът има две разновидности с оглед на „времето” – сегашен (*infinitif présent*³ – във френския език и *Infinitiv Präsens*⁴ – в немския език) и минал инфинитив (*infinitif passé* – във френския език и *Infinitiv Perfekt* – в немския език). Формите на френския сегашен инфинитив са образувани от основата на глагола и едно от следните окончания *-er, -ir, -oir, -re*⁵ (*écouter*). Немският *Infinitiv Präsens Activ* се образува от основата на глагола и окончанието *-en* (*geh-en*), а някои глаголи, чиято основа завършва на *-el, -er*, както и глаголите *tun, sein*, получават окончанието *-n* (*dunkel-n, kletter-n*). И във френския език, и в немския език т.нар.

² Адаптациите и преводите от руски на български език в разработката са м. – Д. Д.

³ Сегашният и миналият френски инфинитив имат по две разновидности – актив и пасив (*active et passive*). С оглед на ограничения обем на изследването пасивните инфинитивни конструкции от типа *être lu* (*infinitif présent passive*), *avoir été lu* (*infinitif passé passive*) не се разглеждат в разработката.

⁴ Сегашният и миналият немски инфинитив имат по две разновидности – актив и пасив. С оглед на ограничения обем на изследването в настоящата разработка не са обект на проучване пасивните инфинитивни конструкции.

⁵ С изключение на глагола *fiche*, чийто инфинитив завършва на *e*.

минали инфинитивни форми се образуват от инфинитива на спомагателния глагол (*être* или *avoir* във фр. и *sein* или *haben* в нем.) и миналото причастие (фр. *participe passé*, нем. *Partizip II*). Срв. (*avoir lu*) – във френския език инфинитивът на спомагателния глагол предшества миналото причастие, а в немския език – (*gelesen haben*) (миналото причастие заема първа позиция, а инфинитивът на спомагателния глагол – втора). Именно перфектните инфинитиви във френския и немския език са обект на проучване в настоящето изследване.

Във френската граматична литература инфинитивните конструкции от типа *avoir lu* се назовават и с термина сложна форма на инфинитива (във връзка с аналитичното образуване). Сегашният инфинитив (*lire*), от друга страна, се нарича и проста инфинитивна форма. Термините прост и сложен инфинитив са подходящи с оглед на начина на образуване (синтетичен или аналитичен). С тях обаче не може да се назове специфичната граматична семантика, която изразяват двата типа инфинитивни форми. Синтетичните (сегашните) инфинитиви назовават **действие**, неопределено по лице, число и време (*Je n'aime pas lire un journal – Не обичам да чета вестник*⁶). Аналитичните (миналите) инфинитиви сигнализират **резултат от действие** (*Il croit avoir compris la leçon – Той смята, че е разбрал урока*). Следователно по-прецизни биха били термините акционен и резултативен инфинитив вместо сегашен и минал, които се оказват неподходящи най-малко поради факта, че при дефиниране на понятието инфинитив изрично се подчертава, че експлицираното действието/състояние не е определено по време.

В „Deutsche Grammatik“ (2001) на Helbig и Buscha на базата на морфологичния принцип на класификация вербалните форми са поделени на финитни и нефинитни. Отбелязано е, че за разлика от нефинитните форми финитните са свързани с лицето и се спрягат. Спрегаемите глаголи притежават пет категории: лице (първо, второ и трето), число (единствено и множествено), време (шест времена), залог (актив, същински пасив и пасив на състоянието), наклонение (три наклонения). Според авторите на граматиката има два вида нефинитни форми – инфинитивите и причастията (*Infinitiv – Partizip 1 – Partizip 2*) (вж. Helbig, Buscha 2001: 29-30).

Морфологичният принцип е в основата на вербалните разработки и на А. И. Смирницки. Макар и постановките на учения да се отнасят до английския глагол, осветляват въпроса за инфинитивните форми въобще. В „Морфология английского

⁶ Преводите от френски и немски на български език в разработката са м. – Д. Д.

языка” (1959) изтъкнатият лингвист разглежда глаголните категории, като фокусира вниманието си на това, че не на всички глаголни форми (лични и нелични) са присъщи всичките вербални категории. Той започва с лицето, за което стига до извода, че безспорно не е типична категория на неличните глаголни форми (не се менят по лице инфинитивът, деепричастието и причастието). Част от глаголните словоформи, от друга страна, проявяват дефективност по отношение на граматическото време. За категорията наклонение се подчертава, че е в тясна връзка с предикативните глаголни форми. А. И. Смирницки достига до заключението, че категориите лице, време и наклонение не могат да характеризират всички глаголни форми. По-нататък авторът подчертава, че „категиите временной отнесенности и вид се явяват общи и за личните, и за неличните глаголни форми” (Smirnitski 1959: 242). Друга обща категория, която посочва Смирницки, е залогът. От последните три категории, които ученият определя като общи за всички глаголни форми, *видът (аспектът⁷) на глагола* не е присъща категория на френския и немския глагол. Макар редица лингвисти да отъждествяват значенията имперфективност (несвършен вид) и акционност, и най-вече перфективност (свършен вид) и резултативност, то резултативността е грамема на категорията *вид на действието*, а свършеният вид – на лексикално-граматичната категория *вид (аспект) на глагола*. В българския език са налични аспектуални опозиции от вида *пиша: препиша: преписвам*, докато във френския и в немския език значенията на корелациите от въпросния тип се експлицират чрез периферийни средства – лексикални, синтактични, морфологични в несобствена функции. Следователно категорията *вид (аспект) на глагола*, която посочва А. И. Смирницки като типична за английския глагол, се оказва ирелевантна не само на неличните, но и на личните немски и френски вербални форми. Неприемливо, от друга страна, се оказва твърдението на някои изследователи, според които на българската видова опозиция е еквивалентна френската опозиция сегашен: минал инфинитив. Контрааргумент на посочената теза е следният пример: *Спомням си, че съм го виждал (Je me souviens de l'avoir vu)*. В този случай като преводен еквивалент на българския итератив⁸ *виждам*, употребен в перфект (*виждал съм*), френското съответствие е миналият инфинитив (*avoir vu*), който по същество е резултативен поради наличието на минало причастие, но не и перфективен, т.е. не е аналог на свършения вид. Тъй като френският минал инфинитив изразява в

⁷ Под аспект в разработката се има предвид лексикално-граматичната категория *вид на глагола*, включваща грамемите несвършен вид, свършен вид и итератив (*пиша, препиша, преписвам*), която е различна от *actionsart* (лексикален аспект или още начин на действието).

⁸ В лингвистиката го наричат още вторичен несвършен вид.

определени случаи итеративност, не можем да приемем, че той е аналог единствено на свършения вид.

Специално внимание заслужава и твърдението на А. И. Смирницки, че залогът е обща категория за всички глаголни форми. С оглед на ограничения обем на разработката обаче обект на проучване ще бъдат единствено деятелните резултативни инфинитивни конструкции в немския и френския език.

Другата категория, която бележитият лингвист изтъква като характерна и за личните, и за неличните глаголни форми, носеща името *временной отнесенности*, е познатата в съвременния български език морфологична категория, именувана от Ив. Куцаров *вид на действието*⁹. В нейните граници се противопоставят акционни и резултативни вербални форми от типа: *пиша: писал съм, пишех: бях писал, ще пиша: ще съм писал, щях да пиша: щях да съм писал*. Значението резултат от действие е граматикализирано и във френския, и в немския език с тази разлика, че в споменатите западноевропейски езици акционно-резултативни опозиции образуват и инфинитивните форми. Те са от вида:

lire: avoir lu (фр. език)

lesen: gelesen haben (нем. език)¹⁰

Друга обща категория и за финитните, и за нефинитните глаголни форми се явява статусът¹¹. В границите на тази граматична категория се противопоставят грамемите положителен и отрицателен статус.

Срв.: (фр.) *Il regrette d'être venu avec nous* (Той съжалева, че **е дошъл** с нас).

Il regrette de N'être PAS venu avec nous (Той съжалева, че **НЕ е дошъл** с нас) .

Срв.: (нем.) *Ich bedauere es sehr, den Lehrer getroffen zu haben* (Много съжалевам, че **съм срещнал** учителя).

Ich bedauere es sehr, den Lehrer NICHT getroffen zu haben (Много съжалевам, че **НЕ съм срещнал** учителя).

Следователно на френските и немските инфинитиви и инфинитивни конструкции са присъщи категориите: *вид на действието (състояние на действието*¹²) (акционни и

⁹ Вж. Kutsarov I. 2007 и Pashov 1965.

¹⁰ Преводът на български език на акционния инфинитив се осъществява с помощта на сегашно време, 1. л. ед. ч. на съответния глагол, тъй като тази форма се приема за основна в СБЕ и замества инфинитива, т.е. *чета*. Преводът на резултативния инфинитив най-често се осъществява на български с формите на перфект, 1. л. ед. ч., в случая *чел съм*.

¹¹ Повече за глаголната морфологична категория статус вж. Kutsarov I. 2007: 364-407.

¹² Терминът състояние на действието е предпочетен от К. Куцаров (вж. Kutsarov 2012).

результативни форми), *злог* (активни и пасивни форми) и *статус* (положителни и отрицателни форми).

В българския език, както вече беше отбелязано, инфинитивът е отпаднал. Във втората част на изследването се представят някои преводни съответствия на френския и немския резултативен инфинитив.

Лингвистични съответствия на френските резултативни инфинитиви в българския език

Френският резултативен инфинитив се употребява след глаголите *croire* (*вярвам, мисля*), *espérer* (*надявам се*), *penser* (*мисля*), *aimer* (*обичам*) и др., както и след предлозите *de*, *après*, *pour*, *sans* и др. Обикновено след изброените глаголи и след предлога *de* *infinitif passé* е част от подчинено допълнително изречение, а след предлозите *après*, *pour*, *sans* резултативната инфинитивна форма е част от подчинено обстоятелствено изречение. В синтактично отношение българските преводни съответствия на френските резултативни инфинитиви запазват модела на френската изреченска конструкция. Изоморфизмът се проявява при избора на глаголна форма – неличните т.нар. минали инфинитивни форми (*avoir parlé*) се предават на български език най-често с личните глаголни форми на аналитичния перфект (*говорил съм*).

1. Български лингвистичен еквивалент на френския резултативен инфинитив е перфектът (минало неопределено/ сегашното резултативно време¹³), употребен в подчинено допълнително изречение.

Il croit avoir compris les conditios. Той мисли, че е разбрал условията.

Il regrette de n' être pas venu á la maison. Той съжсаява, че не се е върнал вкъщи.

Il espère avoir passé les examens. Той се надява, че е взел изпитите.

Je ne me rappelle pas l' avoir vu. Не си спомням да съм го виждал.¹⁴

2. Български лингвистичен еквивалент на френския резултативен инфинитив е перфектът (минало неопределено/ сегашно резултативно време), употребен в подчинено обстоятелствено изречение.

Il s' en alla sans avoir visité la Basilique du Sacré Coeur. Той си отиде, без да е посетил базиликата „Сакр кър“.

¹³ Терминът сегашно резултативно е на Ив. Куцаров, който предлага сполучливи алтернативни названия на деветте глаголни времена (вж. Kutsarov I. 2007).

¹⁴ Пр. и прев. м. – Д. Д.

*Elle est sortie sans **avoir mangée**. Тя излезе, без да е яла.*

*Vous ne pouvez pas aller au cinéma sans **avoir acheté** un billet. Не можете да отидете на кино, без да **сте си купили** билет.¹⁵*

3. Френският резултативен инфинитив понякога се предава на български език с конклузивни форми:

*Il doit **avoir fini**. Навярно е свършил.*

*Il doit **avoir lu** le livre. Навярно е прочел книгата.*

*Il doit s'**être lavé**. Навярно се е измил.¹⁶*

4. Френският резултативен инфинитив, употребен след предлога *après*, често се превежда на български език с формите на аорист (минало свършено време)¹⁷, които заедно с подчинителната връзка *след като* подчертават завършеността на действието и го представят като последица (резултат).

*La fille est sortie après **avoir pris** les magazines. Момичето излезе, след като **взе** списанията.*

*Marin a téléphoné à son père après **être rentré**. Марин се обади на баща си, след като **се върна**.*

*Sophie et Marie sont allées au cinéma après **avoir visité** le Louvre. Софи и Мари отидоха на кино, след като **посетиха** Лувъра.*

*Il est sorti après **avoir lu** la leçon nouveau. Той излезе, след като **прочете** новия урок.¹⁸*

Интерес в междуезиков план представлява формалният запис на инфинитивните форми на възвратните глаголи. Във френския език инфинитивът си остава неизменяем, но възвратното местоимение се изменя (*me, te, se, nous, vous, se*) и маркира лицето и числото (с изключение на 3. л. мн.ч. – там числото се индикира от миналото причастие). В българския език, от друга страна, във функционалната еквивалентна конструкция възвратноместоименната частица е неизменяема (*се*), но глаголтът, заместващ френския инфинитив, мени формите си и чрез тях сигнализира лицето и числото.

Срв.: *Après **T'être lavé**, tu te promènes dans le parc. След като **СЕ измие-Ш**, ти ще се разходиш в парка* (вж. Mihov 2016: 174) (почер. м. – Д. Д.).

¹⁵ Пр. и прев. м. – Д. Д.

¹⁶ Пр. и прев. м. – Д. Д.

¹⁷ Освен с аорист формите биха могли да се предадат на български език и с плусквамперфект (минало предваритено време) (*La fille est sortie après avoir pris les magazines. Момичето излезе, след като **беше взело** списанията*).

¹⁸ Пр. и прев. м. – Д. Д.

5. Отглаголно съществително. Френският резултативен инфинитив има потенциала да функционира и като именна форма във връзка с номиналния си генезис. Най-често с отглаголно съществително на български език се превеждат френски инфинитивни форми, въведени с *pour* (за).

pour avoir acheté – за закупуване

Лингвистични съответствия на немските резултативни инфинитиви в българския език

1. Немският резултативен инфинитив (актив) се употребява в подчинени изречения, които се конструират след глаголи за отрицание и отхвърляне от типа *bestreitet*. Българският преводен еквивалент на тези конструкции най-често е резултативна *да*-конструкция (*да*+перфект):

Срв.: *Er bestreitet (es), im Kino gewesen zu sein*. Той отрича **да е бил** в киното.

Срв.: *Er bestreitet, sie im Theater gesehen zu haben*. Той отрича **да я е виждал** в театъра.

Срв.: *Er verneint es, in der Stadt gewesen zu sein*. Той отрича **да е бил** в града.¹⁹

2. Немският резултативен инфинитив (актив) се употребява в подчинени изречения, които се конструират след пълнозначни глаголи. На български език често се предават аналогично в рамките на подчинено изречение, но инфинитивната немска форма е заменена със спрегаема перфектна форма:

Срв.: *Er ist stolz (darauf), den Wettkampf gewonnen zu haben*. Той се гордее, че **е спечелил състезанието**.

Срв.: *Er beschuldigt dich, das Buch nicht zurückgegeben zu haben*. Той те обвинява, че **не си върнал** книгата.

Срв.: *Hannes ist sich bewusst, seinen Freund verletzt zu haben*. Ханес осъзнава, че **е наранил** приятеля си.

Срв.: *Es freut die Kinder, die neue Methode erprobt zu haben*. Децата се радват, че **са тествали** новия метод.

Срв.: *Er freut sich, die Arbeit pünktlich beendet zu haben*. Той се радва, че **е завършил навреме работата**.²⁰

¹⁹ Пр. са от граматиката на Helbig, Buscha (2001), прев. са м. – Д. Д.

²⁰ Пр. са от граматиката на Helbig, Buscha (2001), прев. са м. – Д. Д.

3. На немската конструкция модален глагол + резултативен инфинитив българският преводен аналог е инфинитивна *да*-конструкция (пълнозначен /модален глагол + перфект):

Срв.: *Er will nicht, die Tat beobachtet zu haben. Той не иска да е станал свидетел на престъплението.*²¹

От осъществените наблюдения се налага изводът, че не може да се говори за абсолютен изоморфизъм по отношение на резултативните парадигми в българския език в контраст с немския и френския език. Немските и френските резултативни инфинитиви нямат еквиваленти в българския език и най-често се предават с формите на изявителния перфект. Възможността на инфинитивната минала конструкция във френския и немския език да експлицира значението резултативност още веднъж потвърждава факта, че резултатът от действие е тясно свързан с причастието.

Библиография

- Buscha, Helbig 2001*: Buscha, J., Helbig, G. Deutsche Grammatik. Eine Handbuch Für den Auslanederunterricht. Munchen: Langenscheidt, 2001.
- Guncheva-Brankova, Staleva 1965*: Guncheva-Brankova, D., Staleva, L. Frenska gramatika. Sofiya : Nauka i izkustvo, 1965. [*Гунчева-Бранкова, Сталева 1965*: Гунчева-Бранкова, Д., Сталева, Л. Френска граматика. София : Наука и изкуство, 1965.]
- Kutsarov, I. 2007*: Kutsarov, I. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya. Plovdiv: UI "Paisiy Hilendarski", 2007. [*Куцаров, И. 2007*: Куцаров, И. Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски", 2007.]
- Kutsarov, K. 2012*: Kutsarov, K. Balgarskoto prichastie. Plovdiv: UI "Paisiy Hilendarski", 2012. [*Куцаров, К. 2012*: Куцаров, К. Българското причастие. Пловдив: УИ "Паисий Хилендарски", 2012.]
- Mihov 2016*: Mihov, N. Frenska gramatika. Peto preraboteno i dopalнено izdanie. Sofiya: "Nauka i izkustvo", 2016. [*Михов 2016*: Михов, Н. Френска граматика. Пето преработено и допълнено издание. София: "Наука и изкуство", 2016.]
- Nitsolova 2008*: Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofiya: UI "Sv. Kliment Ohridski", 2008. [*Ницолова 2008*: Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София: УИ "Св. Климент Охридски", 2008.]
- Pashov 1976*: Pashov, P. Balgarskite glagolni vremena (Za osnovnite im znacheniya i onagledyavaneto im sas shemi i formuli). - V: Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol. Sast. P. Pashov i R. Nitsolova. Sofiya: "Nauka i izkustvo", 1976. [*Пашов 1976*: Пашов, П.

²¹ Пр. и прев. м. – Д. Д.

Българските глаголни времена (За основните им значения и онагледяването им със схеми и формули). - В: Помагало по българска морфология. Глагол. Съст. П. Пашов и Р. Ницолова. София: "Наука и изкуство", 1976.]

Pashov 1989: Pashov, P. Prakticheska balgarska gramatika. Sofiya: DI "Narodna prosveta", 1989. [Пашов 1989: Пашов, П. Практическа българска граматика. София: ДИ "Народна просвета", 1989.]

Smirnitiski 1959: Smirnitiski, A. I. Morfologiya angliyskogo yazayka. Moskva: "Literaturay na inostrannayh yazaykah", 1959. [Смирницки 1959: Смирницкий, А. И. Морфология английского языка. Москва: "Литературы на иностранных языках", 1959.]